

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ: ΤΟ ΚΕΜΑΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΟΝ ΝΕΟ ΑΙΩΝΑ

Του Δρ. Σπύρου Λίτσα¹

Αρκεί συχνά και μόνο το άκουσμα της λέξης «Τουρκία» για να ενεργοποιηθούν τα αντανακλαστικά μας ως λαού. Η αντίδραση αυτή, στα όρια της εθνικής υστερίας, δεν πηγάζει μόνο από την «αίσθηση απειλής» που μας δημιουργεί η χώρα του Κεμάλ, αλλά και από τη θεμελιακή άγνοια που έχουμε όσον αφορά στη γειτονική χώρα. Αν και συγκατοικούμε, εδώ και αιώνες, στην ίδια περιοχή, με τις αναπόφευκτες αυξομειώσεις των εντάσεων αναφορικά με τις συνθήκες γειτονίας, και ενώ έχουν γραφτεί αρκετά βιβλία και μελέτες για τη γείτονα χώρα, εν τούτοις η συνολική άποψή μας για την Τουρκία στηρίζεται σε γενικόλογα στερεότυπα, κινδυνολογίες και «ελιτίστικες» απόψεις περί βαρβάρων κλπ. Χαρακτηριστικά ο γνωστός Τουρκολόγος Παύλος Χιδίρογλου αναφέρει:

«Διαπιστώνουμε ως εκ τούτου μέσα στον ελληνικό χώρο έλλειψη ευρύτερης συστηματικής επίδοσης στην τουρκολογία, η οποία οφείλεται στην προκατάληψη και επιφυλακτικότητα των Ελλήνων που είχαν έναντι των εχθρών του παρελθόντος και στην συναισθηματική και κατ'επίφαση γνώση τους για τους Τούρκους.»²

και

«Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι: Σε ότι αφορά στη συμπεριφορά του Ελληνισμού έναντι του τουρκικού στοιχείου, αυτός δεν κυριεύθηκε ποτέ από την ανάγκη να μελετήσει μ'ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα έρευνας τη φιλολογική κληρονομιά και θρησκευτική παράδοση του τουρκικού

¹ Διδάκτωρ των Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Durham (UK) και επιστημονικός συνεργάτης του Κέντρου Νέας Πολιτικής Παύλος Μπακογιάννης σε θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Διεθνών Σχέσεων.

λαού, που θα αποτελούσε μια βασική προϋπόθεση κατανόησης και επαφής με τους Τούρκους και ενίσχυσης σε μεταγενέστερο χρόνο της ελληνοτουρκικής συνεργασίας, ούτε επεσήμανε έγκαιρα τον κίνδυνο που δημιουργεί η συνεχής περιφρόνηση και άγνοια του γειτονικού αυτού λαού.»³

Το παρόν δοκίμιο ως σκοπό έχει να παρουσιάσει μια ειλικρινή, ρεαλιστική και σφαιρική άποψη για την Τουρκία, όσον αφορά στην ιστορία της, τους παράγοντες που επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν το πολιτικό παρόν της, αλλά και το μέλλον των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπως αυτό ορίζεται μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης και «πρόβλεψης»⁴ των Διεθνών Σχέσεων.

Η κοσμική Τουρκία, μαζί με την Αλβανία, αποτελούν τα νεότερα κράτη στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής, όχι μόνο όσον αφορά στη χρονολογική αναγνώριση τους ως κρατικών οντοτήτων από τη διεθνή Κοινότητα αλλά και όσον αφορά στις δομές, το σύστημα λειτουργίας αλλά και στην εθνική συνείδηση που επιβλήθηκε από τις πρώτες κυβερνήσεις των χωρών αυτών. Η Τουρκία δεν αποτελεί συνέχεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως και η Ελλάδα δεν αποτελεί συνέχεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το κενό μεταξύ Βυζαντίου και σύγχρονου Ελληνικού κράτους επιβλήθηκε από τις γενικότερες ιστορικές συνθήκες (κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς και εδραίωση τους στη Βαλκανική) και χωρίς τη θέληση λαού και αρχόντων. Αντίθετα το κενό μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σύγχρονης Τουρκίας επιβλήθηκε από την πολιτικο-στρατιωτική ηγεσία της χώρας και έγινε, γρήγορα και χωρίς μεγάλες αντιδράσεις, αποδεκτό από το σύνολο του τουρκικού λαού.

² Π. Χιδίρογλου, Συμβολή στην Ελληνική Τουρκολογία, τόμος Γ, (Θεσ/νίκη, 1999), σελ. 56.

³ Π. Χιδίρογλου, οπ. παρ., σελ. 63.

⁴ Όταν μιλάμε για πρόβλεψη στις Διεθνείς Σχέσεις ασφαλώς δεν εννοούμε ότι ο εκάστοτε αναλυτής των Διεθνών Σχέσεων έχει μαντικές ικανότητες (predict) αλλά ότι είναι σε θέση να αναλύσει με ευκρίνεια και οξυδέρκεια τα δεδομένα στοιχεία (data) και να καταλήξει σε ρεαλιστικά συμπεράσματα (rational analysis).

Το σημείο αφετηρίας για το τουρκικό κράτος είναι η Συνθήκη της Λοζάννης, η οποία υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923. Η συνθήκη αυτή αφενός μεν έβαζε τέλος σε μια αυτοκρατορία που κυριάρχησε για αιώνες στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο, ταυτόχρονα όμως αναγνώριζε και τη δημιουργία του πρώτου εθνικού Τουρκικού κράτους. Από την πρώτη στιγμή το νέο τουρκικό καθεστώς έδειξε τη διάθεσή του να απογαλακτισθεί από το Οθωμανικό παρελθόν του. Έτσι, τον ίδιο χρόνο, 1923, ορίσθηκε ως πρωτεύουσα της Τουρκίας η Άγκυρα, αντικαθιστώντας την Κωνσταντινούπολη που έλαμψε ως πρωτεύουσα τόσο της Βυζαντινής, όσο και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η αλλαγή μητροπολιτικού κέντρου φανερώνει και το νέο ύφος του κράτους της Τουρκίας. Η Κωνσταντινούπολη ήταν για αιώνες το κέντρο των Βαλκανίων αλλά και της εγγύς Ευρασίας. Αποτελούσε ένα μωσαϊκό πολιτισμών, εθνοτήτων, θρησκειών και παραδόσεων· σημείο συνάντησης της Δύσης και της Ανατολής, λαμβάνοντας επάξια τον τίτλο της πρώτης πολυπολιτισμικής μητρόπολης του πλανήτη, στα πρότυπα των σημερινών του 21ου αιώνα. Το νέο καθεστώς εγκαταλείπει την Κωνσταντινούπολη, την Αιώνια Πόλη ή τη Ρώμη της Ανατολής όπως την αποκαλεί ο Μάρξ στο *Ανατολικό Ζήτημα* (1853), η οποία είναι «ευνοϊκά» εκτεθειμένη σε πολυποίκιλες επιρροές, και διαλέγει την Άγκυρα, μια μικρή πόλη στα βάθη της Ανατολίας. Χαμένη στα βάθη της Ανατολίας η Άγκυρα ενσαρκώνει την ανασφάλεια του Κεμαλισμού, ο οποίος αισθάνεται πιο άνετα στα ενδότερα της Ασίας παρά στην «εσχατιά» της Ευρώπης. Η Άγκυρα ενσαρκώνει την «τουρκική» ταυτότητα του νέου κράτους που με αγωνία προσπαθούσε να απαλλαχθεί από οτιδήποτε θύμιζε το κοσμοπολίτικο Οθωμανικό παρελθόν και αναζητούσε την εσωστρέφεια και τον προστατευτισμό, ακυρώνοντας την εξωστρεφή συμπεριφορά της Οθωμανικής περιόδου.⁵

Η μετάβαση από τον Οθωμανισμό στον «Τουρκισμό» συνεχίσθηκε σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής. Στις 24 Μαρτίου 1924 η Εθνοσυνέλευση ψήφισε ειδικό διάταγμα, το οποίο καθαιρούσε τον θρησκευτικό αρχηγό του

⁵ Περισσότερα για το θέμα αναφορικά με τη σημειολογική διαφοροποίηση Κωνσταντινούπολης και Άγκυρας βλέπετε: J. Pettifer, *The Turkish Labyrinth. Atatürk*

κράτους Χαλίφη Abdul Mejid, καταργούσε το χαλιφάτο και υποχρέωνε όλα τα μέλη της Οθωμανικής αυτοκρατορικής οικογένειας να εγκαταλείψουν την χώρα. Όλα τα θρησκευτικά σχολεία έκλεισαν, με επίσημη απόφαση της Εθνοσυνέλευσης, το υπουργείο Θρησκευμάτων καταργήθηκε και ο Ελβετικός αστικός κώδικας αντικατέστησε τη shari'a⁶. Τα Σουφικά τάγματα⁷ δια νόμου απαγορεύθηκαν, ενώ - τον Νοέμβριο του 1925 με νόμο της Εθνοσυνέλευσης - το πατροπαράδοτο φέσι απαγορεύθηκε ως εγκληματική ενέργεια⁸ και αντικαταστάθηκε από τα δυτικότροπα καπέλα. Η πολυγαμία απαγορεύθηκε δια νόμου, το Μουσουλμανικό σεληνιακό ημερολόγιο αντικαταστάθηκε από το Γρηγοριανό, ενώ ακόμα και η ιερή ημέρα της Παρασκευής, ως ημέρα ξεκούρασης και αργίας, έδωσε τη θέση της στην Κυριακή. Το Κοράνι μεταφράστηκε από τα Αραβικά στα τουρκικά, δημιουργήθηκε η λατινογενής τουρκική αλφάβητος η οποία αντικατέστησε την Αραβική (1928) ενώ ένα χρόνο μετά, η χρήση της έγινε υποχρεωτική.⁹ Όπως γίνεται κατανοητό, με όλες αυτές τις αλλαγές στο εσωτερικό της νέας χώρας δημιουργήθηκε ένα τεράστιο κενό. Μέσα σε 5 χρόνια τα ίχνη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν χαθεί από τον κοινωνικό ιστό της χώρας και μια νέα ταυτότητα, καθ' όλα τεχνητή, συμπλήρωνε το πολιτικό, πολιτιστικό και κοινωνικό κενό που είχε δημιουργηθεί στη συνείδηση των πρώην Οθωμανών, νυν Τούρκων.

and the New Islam, (Λονδίνο, 1998), σελ. 9-68.

⁶ Εννοιολογικά σημαίνει μονοπάτι ή δρόμος. Ο θρησκευτικός κώδικας του Ισλάμ ο οποίος χρησιμοποιείται ως Αστικός και Ποινικός κώδικας στις Μουσουλμανικές χώρες.

⁷ Ο Σουφισμός ή Ισλαμικός μυστικισμός ξεκίνησε ως υπόγειο θρησκευτικό ρεύμα το οποίο αντιστρατευόταν τη παγκοσμιότητα και τον υλικό χαρακτήρα της δυναστείας των Umayyad της Δαμασκού. Θεωρούσαν ότι οι Umayyad είχαν εγκαταλείψει τον δρόμο του Προφήτη και είχαν απορροφηθεί πλήρως από τη συγκέντρωση υλικών αγαθών. Οι Σούφι πρέσβευαν το μοναχισμό, την αυτοσυγκράτηση και την επαφή με τον Θεό μέσω της νηστείας και του διαλογισμού. Για περισσότερα για το θέμα βλέπετε: A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, (Chapel Hill, 1975). Για τη σημαντική δυναστεία των Umayyad βλέπετε: I. M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, (Cambridge, 1990).

⁸ Όσο ασήμαντο και αν ακούγεται το φέσι είχε βαρύνουσα σημασία για τους Μουσουλμάνους, γιατί από τη μια δεν ήταν ασκεπείς, όπως επιβάλλει το Κοράνι στους πιστούς, και από την άλλη ήταν το μόνο καπέλο το οποίο τους επέτρεπε, να ακουμπούν το μέτωπο τους στη γη κατά τη διάρκεια της προσευχής.

⁹ W. L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, (Οξφόρδη, 1994), σελ. 168-170.

Η Κεμαλική παρέμβαση βέβαια δεν περιορίστηκε μόνο στα επιμέρους εκείνα στοιχεία, τα οποία συνέθεταν την καθημερινή ζωή των Τούρκων πολιτών, αλλά επεκτάθηκε και στην Ιστορία. Ο Κεμάλ προσπάθησε - και επέτυχε - να πείσει τους συμπατριώτες του ότι οι Τούρκοι προϋπήρξαν ως εθνότητα των Οθωμανών και ότι τα τουρκικά, με τη γνωστή θεωρία του Ήλιου, ήταν η πρώτη ιστορικά καταγεγραμμένη γλώσσα της ανθρωπότητας.

Όλες αυτές οι αλλαγές που επέφερε ο Κεμάλ, καθώς και η νομιμοποιημένη πρακτική της προπαγάνδας ως στοιχείου ανάπτυξης μιας νέας εθνικής ταυτότητας, δημιούργησαν εθνικοπολιτισμικά συμπλέγματα στη συνείδηση του τουρκικού λαού και επηρέασαν - όπως είναι φυσικό - τις σχέσεις του με τους γειτονικούς λαούς. Είναι αλήθεια ότι σε όλους τους λαούς των Βαλκανίων συναντούμε είτε το αίσθημα της ελιτίστικης υπεροχής, είτε το αίσθημα ανταγωνιστικότητας έναντι των άλλων λαών, καθώς επίσης και το αίσθημα της «παγκόσμιας συνωμοσίας» ενάντια στα κυριαρχικά δικαιώματα εκάστου. Η ιστορική πορεία των λαών αυτών, καθώς και τα σημαντικά πολιτικά και στρατηγικά λάθη τα οποία στάθηκαν η αιτία για μεγάλες εθνικές ήττες, δημιούργησαν την εντύπωση στους Βαλκανικούς λαούς ότι όλα τους τα δεινά προέρχονται από εξωτερικούς εχθρούς, οι οποίοι μάλιστα επιβουλεύονται και φθονούν την πολιτιστική τους υπεροχή, τα επιτεύγματά τους και την ικανότητά τους να επιβιώνουν και να μεγαλουργούν υπό δυσμενείς συνθήκες.

Ιδιαίτερα εμείς οι Έλληνες έχουμε δημιουργήσει παράδοση στις ανωτέρω απόψεις και η εθνική μας ιστορία βρίθεται από σωρεία υπερβολών και «καλλωπιστικών παρεμβάσεων». Χαρακτηριστικά, ο πρώην Υπουργός Μιχάλης Παπακωνσταντίνου αναφέρει σε προλογικό σημείωμά του για την πρόσφατη μελέτη του Α. Ηρακλείδη:

« Από τα γυμνασιακά μου χρόνια-ίσως και από κείνα του δημοτικού-θυμούμαι τι διδάσκονταν τα παιδιά και οι νέοι της Ελλάδας μας: ότι εμείς οι Έλληνες πάντοτε διατρέχαμε κίνδυνο, περίπου αφανισμού, εφόσον έτυχε να ζούμε ανάμεσα σε Σλάβους και σε Τούρκους σε «εχθρούς του γένους» δηλαδή. Αλλά αυτό δεν ήταν αρκετό. Μας μύησαν έτσι και σε ένα άλλο μυστικό, ότι

δηλαδή εξυφραίνεται μόνιμα μια συνωμοσία γενικότερη κατά της πατρίδας μας από ξένους, αδιάφορο ποιους, που ήθελαν τον όλεθρο του ελληνισμού».¹⁰

Ενώ όμως αυτού του είδους η κινδυνολογική προπαγάνδα έχει πάψει να εκπορεύεται πλέον από τους επίσημους κρατικούς φορείς των Βαλκανικών χωρών, τουλάχιστον σε μεγάλο ποσοστό συγκριτικά με το πρόσφατο παρελθόν, η Τουρκία αποτελεί ίσως τη μοναδική χώρα, μαζί με την Αλβανία, στην οποία η προαναφερόμενη κινδυνολογία είναι συστηματική και ασκείται με κυβερνητικές πρωτοβουλίες και κονδύλια. Υπερέχει, μάλιστα, σε γενικόλογες απλουστεύσεις, σε εθνικιστικά πυροτεχνήματα και σε καθοδηγούμενα σενάρια υψηλού κινδύνου των υπολοίπων Βαλκανικών κρατών για τον απλούστατο λόγο ότι το «ένδοξο παρελθόν» της χώρας στηρίζεται σε ένα προβλέψιμο και εύκολα ανατρεπόμενο μύθο, ο οποίος έχει ιστορική πορεία και διάρκεια μόλις λίγων δεκαετιών, τον Κεμαλισμό. Οι θεμελιακές αλλαγές του Κεμάλ δημιούργησαν μια νέα γενιά, Τούρκων πολιτών, οι οποίοι έχασαν επαφή με τις ρίζες τους και αναπτύχθηκαν κατηχούμενοι με τα Κεμαλικά εθνικοπλαστικά μυθεύματα. Οι Τούρκοι πολίτες έχασαν επαφή με την πλούσια Οθωμανική τους παράδοση και ιστορία, όχι γιατί το επέλεξαν οι ίδιοι, αλλά γιατί δεν ήταν δυνατόν, αφού οτιδήποτε θύμιζε το Οθωμανικό παρελθόν θεωρήθηκε από το νέο καθεστώς συνώνυμο της διαφθοράς, της ήττας και της προδοσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανωτέρω αποτελεί ο διάλογός μου με έναν Τούρκο καθηγητή του Πανεπιστημίου της Άγκυρας (για ευνόητους λόγους δεν αναφέρω το όνομα του) ο οποίος κατά τη διάρκεια μιας δια-βαλκανικής ημερίδας στο King's College του Λονδίνου μου είπε *«Για εμάς τους Τούρκους το παρελθόν μας συναρμολογείται όπως τα περίφημα Βυζαντινά ψηφιδωτά, δεν ερευνείται ούτε αναλύεται αφού είναι σα να μην υπάρχει»*. Όλα αυτά τα στοιχεία συνθέτουν τη σύγχρονη κατατομή του γειτονικού λαού. Ενός λαού που παραμένει πεισματικά προσκολλημένος στον Κεμαλισμό, αφού είναι η μόνη απτή απόδειξη του ιστορικού του παρελθόντος και ο οποίος έχει γαλουχηθεί με το μύθο του «εκλεκτού» λαού. Στην υποσυνείδητη μνήμη των

¹⁰ Μ. Παπακωνσταντίνου στο Α. Ηρακλειδης, *Η Ελλάδα και ο «Εξ Ανατολών Κίνδυνος*, (Αθήνα, 2001), σελ. 23.

Τούρκων «τρέχει» το Οθωμανικό παρελθόν τους και η κατάρρευση μιας ένδοξης αυτοκρατορίας που κυριαρχούσε σε ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη.

Πριν προχωρήσω στην επόμενη ενότητα θα ήθελα να αφιερώσω λίγο χρόνο για να αναπτύξω τη θέση μου σχετικά με ένα θέμα που αφορά άμεσα στην Τουρκία και, κατά συνέπεια, στη χώρα μας και τα υπόλοιπα μέλη-κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει επικρατήσει η άποψη ανάμεσα στους ειδικούς που ασχολούνται με την Τουρκία ότι ο Κεμάλ Ατατούρκ ήταν αυτός που με τις μεταρρυθμίσεις του προσπάθησε να στρέψει την Τουρκία προς τη Δύση και να εναρμονισθεί με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρώπης. Αν κάποιος μείνει στην επιφάνεια των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ, δηλαδή στην υιοθέτηση της Λατινικής αλφαβήτου, του Γρηγοριανού ημερολογίου κλπ, τότε θα συμφωνήσει με την άποψη αυτή. Αν όμως προχωρήσει στο επίκεντρο των Κεμαλικών διδαχών, τότε θα διαπιστώσει ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Η διάθεση του Κεμάλ να χτίσει ένα νέο κράτος στηρίχθηκε περισσότερο στις ολοκληρωτικές διδαχές του φασισμού και εθνικοσοσιαλισμού για τη δημιουργία ενός εθνολογικά «καθαρού» κράτους, χωρίς μειονότητες και διαφορετικές εθνο-πολιτιστικές συνειδήσεις. Παράλληλα κινήθηκε αντίθετα στις αρχές του Γουιλσονικού φιλελευθερισμού που πάνω του χτίστηκε το ιδεολογικό υπόβαθρο της Ενωμένης Ευρώπης. Αυτό άλλωστε γίνεται κατανοητό και από τους βασικούς πυλώνες της Κεμαλικής ιδεολογίας που ισχύουν μέχρι και σήμερα στη χώρα (κοσμική ιδεολογία, αβασίλευτη Δημοκρατία, εθνικισμός, κρατικισμός, κοσμικό κράτος, μεταρρύθμιση) αλλά και στην τύχη που επιφύλαξε το Κεμαλικό σύστημα στις εθνικές μειονότητες της χώρας.¹¹ Η γνωστή ρήση του Κεμάλ «Όλοι είμαστε Τούρκοι» αναδεικνύει τη θέση του ιδρυτή του τουρκικού κράτους για την απορρόφηση όλων των εθνικών μειονοτήτων στο κρατικό μόρφωμα που αποτέλεσε διάδοχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Κεμάλ θεωρούσε ότι το σύστημα των millet¹² ήταν η αιτία

¹¹ Περισσότερα για το θέμα των βασικών αρχών της Κεμαλικής ιδεολογίας βλέπετε: Α. Ε. Παρεσόγλου, Το Τουρκικό Πολιτικό Σύστημα, όπως παρουσιάζεται στο βιβλίο του Θ. Βερέμη (επιμ.) Η Τουρκία σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομικά, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία, (Αθήνα, 1995), σελ. 27-43.

¹² Η λέξη millet προέρχεται από την Αραβική λέξη milla που και αυτή πιθανώς έχει Αραμαϊκές ρίζες και συναντάται στο Κοράνι για πρώτη φορά λαμβάνοντας την ερμηνεία «Θρησκεία». Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Κ. Karpat, Ethnicity and

της πτώσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λόγω της ανεκτικότητας της Υψηλής Πύλης προς τους υπόδουλους πληθυσμούς της Αυτοκρατορίας. Με αυτό το σκεπτικό αποφάσισε να απορροφήσει όλες τις εθνικές μειονότητες και να τις αποδώσει ίσα δικαιώματα με αυτά των Τούρκων πολιτών. Εάν λοιπόν οι εθνικές μειονότητες αποδέχονταν να εκτουρκισθούν με τη θέληση τους και να αποδεχθούν τα αξιώματα της νέας εποχής του Κεμαλισμού, τότε δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα. Σε περίπτωση όμως που κάποιοι παρέμεναν πιστοί στη διαφορετική τους εθνική συνείδηση, τότε το Κεμαλικό σύστημα συσπειρωνόταν και λειτουργούσε προς μία και μοναδική κατεύθυνση, αυτή της εκδίωξης των «απειθαρχών» μειονοτικών από τη χώρα.¹³

Βασικοί Άξονες της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής σήμερα.

Η σημερινή εξωτερική πολιτική της Τουρκίας λαμβάνει τις γενικές κατευθύνσεις της, και αυτή, από τις διδαχές του Κεμάλ. Ο στρατός λειτουργεί ως προστάτης του Τουρκικού κοσμικού συστήματος, ο φυσικός προστάτης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας αλλά και ο αδέκαστος κριτής του πολιτικού συστήματος - με παρεμβατικές ιδιότητες όπως αυτές ορίζονται από το Σύνταγμα της χώρας και συγκεκριμένα το άρθρο 118.¹⁴ Έτσι λοιπόν, λόγω του κεντρικού ρόλου που παίζει ο στρατός στα εσωτερικά πράγματα της Τουρκίας, επηρεάζει ανάλογα και την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής.

Στην προσπάθεια μας να περιγράψουμε περιφραστικά την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή χαρακτηρίζεται από το δόγμα της επιθετικής ανάσχεσης (aggressive containment), η οποία θέτει συνεχώς νέους στόχους ενάντια στα κυριαρχικά δικαιώματα των γειτονικών

Community and the Rise of Modern Nations in the Ottoman State, όπως παρουσιάζεται στα πρακτικά του Actes du II Congress International des Etudes du Sud-East Europeen, (Αθήνα, 1978), τομ. II, σελ. 115.

¹³ Το σημαντικότερο παράδειγμα σε αυτό το συμπέρασμα αποτελεί η τύχη που επιφυλάχθηκε στα μέλη της Ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης που δεν αποδέχθηκαν να εκτουρκισθούν αλλά και στους Έλληνες κατοίκους της Ίμβρου και της Τενέδου.

¹⁴ Κ. Γ. Μαυριά & Α. Μ. Παντέλη, Συνταγματικά Κείμενα Ελληνικά και Ξένα, (Αθήνα, 1996), σελ. 973.

λαών για να διασφαλίσει τα δικά της.¹⁵ Έτσι λοιπόν έχουμε την κατά καιρούς ψύχρανση των σχέσεων της με όλες ανεξαιρέτως τις χώρες με τις οποίες γειτνιάζει, αλλά σε τέτοιο σημείο που να μη δημιουργούνται συνθήκες για μια κρίση υψηλής έντασης. Με την τακτική της αυτή η Τουρκία επιδιώκει την εδραίωση της ως της μοναδικής περιφερειακής δύναμης στην περιοχή, δημιουργώντας συνθήκες υψηλού γεωστρατηγικού ανταγωνισμού και αυξομειούμενες σε ένταση, κατά τη περίπτωση και τις γεωπολιτικές συγκυρίες, σχέσεις γειτονίας.

Δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ο τουρκικός λαός θεωρεί, σύμφωνα με πρόσφατες δημοσκοπήσεις που δημοσιεύθηκαν και στον ελληνικό Τύπο, την Ελλάδα ως τον κύριο εχθρό της χώρας του. Αυτό επιτείνεται από το σύνδρομο της «περικύκλωσης» και κατά συνέπεια «ασφυξίας» που δημιουργείται από το «ελληνικό τόξο» σε Αιγαίο και Κύπρο. Η Τουρκία διακατέχεται από τον φόβο της αποκοπής της από το Αιγαίο, αλλά και από την παρουσία της Κύπρου στο μαλακό υπογάστριό της.¹⁶ Θεωρεί ότι, αν η Ελλάδα επεκτείνει τα όρια των χωρικών της υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια τότε αυτομάτως περιορίζεται σε ρόλο ομήρου, μη μπορώντας να αξιοποιήσει τα παράλια της Ιωνίας για εμπορικούς και στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά και θεωρεί ότι η Κύπρος μπορεί να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος σε μια επιθετική πρωτοβουλία της Ελλάδας εναντίον της. Για να προφυλαχθεί λοιπόν από αυτές τις πιθανότητες καταστρατηγεί το άρθρο 3 του Δικαίου της Θάλασσας (απειλώντας την Ελλάδα με πόλεμο σε περίπτωση επέκτασης των χωρικών της υδάτων), αλλά και τη συνθήκη Ζυρίχης-Λονδίνου καταλαμβάνοντας το βόρειο τμήμα της Μεγαλονήσου.¹⁷

¹⁵ Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: C. Reynolds, The Politics of War. A Study of the Rationality of Violence in Inter-State Relations, (New York, 1989), σελ. 67-77.

¹⁶ Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Μ. Γιλμάζ, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Πηγές Δυσπιστίας και Προοπτικές Κατανόησης, Επίκεντρα, τχ. 82 (Αθήνα, 1995), σελ. 6-8.

¹⁷ Περισσότερα για τη συνθήκη Ζυρίχης – Λονδίνου βλέπετε: Σ. Λίτσας, Κυπριακές Προοπτικές, Εταιρεία Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών, τχ 108, Σεπτέμβριος 2000. Επίσης βλέπετε στην αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή του ίδιου: S. Litsas, The Road to Cypriot Independence. A Study of the Factors which brought about the Zurich-London Agreement, University of Durham, Department of Politics, (Durham, 2000).

Άλλη μια βασική επιδίωξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι να διατηρήσει μια σημαντική παρουσία στην περιοχή της Βαλκανικής μέσω της προσπάθειας επηρεασμού των μουσουλμανικών μειονοτικών κοινοτήτων, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην Ελλάδα, στη Βουλγαρία, στην Αλβανία και στην ΠΓΔΜ. Είναι γεγονός ότι τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, λόγω των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Τουρκία, η προσπάθεια αυτή έχει χάσει την αρχική της ορμή. Πάντως αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η Τουρκία επιθυμεί να διατηρεί στενές σχέσεις με τις προαναφερθείσες κοινότητες χρησιμοποιώντας τις ως διαπραγματευτικά χαρτιά σε διάφορες περιπτώσεις.¹⁸

Η βασικότερη όμως επιδίωξη της Τουρκίας είναι η οιονει δορυφοροποίηση των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών του Καυκάσου και η αναβίωση ενός πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού Τουρανικού¹⁹ συμπλέγματος κρατών και κρατιδίων το οποίο θα μπορεί να έχει αποφασιστικό παρεμβατικό ρόλο στην εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών φυσικού αερίου της περιοχής και θα ανταγωνίζεται τη Ρωσία σε γεωπολιτικό και γεωοικονομικό επίπεδο. Ορισμένοι αναλυτές βέβαια δεν συμμερίζονται τη συγκεκριμένη άποψη και αντιπαραβάλλουν την αδυναμία της Τουρκίας να διαθέσει τα απαραίτητα κεφάλαια για την επίτευξη ενός τόσο μεγάλου σχεδίου.²⁰ Υπάρχει όμως και ο σοβαρός και τεκμηριωμένος αντίλογος, ο οποίος επισημαίνει ότι οι στενοί πολιτισμικοί δεσμοί μεταξύ της Τουρκίας και των προαναφερθεισών περιοχών εμπεριέχουν μια τέτοια δυναμική η οποία δεν χρειάζεται μια τουρκοκαθοδηγούμενη προπαγάνδα και από μόνη της είναι ικανή να επισπεύσει και να προασπίσει τους Τουρκικούς στόχους.

¹⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο πολιτικός ρόλος της Τουρκικής μειονότητας στη Βουλγαρία και η προνομιακές σχέσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας όσον αφορά τις αναπτυξιακές πρωτοβουλίες στη Μαύρη Θάλασσα και τον σχεδιασμό της ενεργειακής πολιτικής των αγωγών φυσικού αερίου που αφορούν τις δύο χώρες.

¹⁹ Turan: το αντίστοιχο της Ελληνικής Μεγάλης Ιδέας για τον Τουρκικό εθνικισμό. Εμπνευστής του ο διανοούμενος Mehmet Yurdakal (1869-1944), ο οποίος πρόσβλεπε στη δημιουργία μια Παν-Τουρκικής εθνικής αυτοκρατορίας, η οποία θα συμπεριλάμβανε σχεδόν όλη τη Κεντρική Ασία.

²⁰ P. Pamir, *Turkey. The Transcaucasus and Central Asia*, *Security Dialogue*, Μάρτιος 1993.

Χαρακτηριστικά ο Ανδρέας Ανδριανόπουλος αναφέρει στο περιηγητικό σύγγραμμά του, «Στην καρδιά του Ισλάμ»:

«Πριν από λίγες ημέρες ήταν εδώ η κυρία Τσιλέρ και εγκαινίασε την οδό Ατατούρκ, μου ανακοίνωσε με ένα περίεργο χαμόγελο ο Μούσα... Έβλεπα παντού να αναρτώνται επιγραφές όχι απλώς και μόνο στα τούρκικα, αφού αυτή είναι ούτως ή άλλως η ρίζα της γλώσσας όλων σχεδόν των λαών της Κεντρικής Ασίας, αλλά σύμφωνα με την παράδοση του Κεμάλ, και στο λατινικό αλφάβητο. Το Ουζμπεκιστάν είναι η πρώτη χώρα που αποφάσισε να δώσει οριστική λύση στο πρόβλημα της γραφής της εθνικής του γλώσσας. Εγκαταλείποντας σταδιακά τη ρωσική κυριλλική γραφή οι αρχές της χώρας επέλεξαν το δρόμο της στενότερης πολιτιστικής σύνδεσης με την Τουρκία... Έτσι, σήμερα στο Ουζμπεκιστάν η γραπτή επίσημη γλώσσα είναι ίδια με αυτή που χρησιμοποιείται στην Τουρκία.»²¹

Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας αποτελεί τον αντίποδα του υπερ-Καυκάσιου στοιχήματος. Αναμφίβολα είναι μια μεγάλη πρόκληση για την Τουρκία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το Κεμαλικό σύστημα είναι έτοιμο να αυτοδιαλυθεί για να επιτύχει τον σκοπό αυτό. Το τίμημα το οποίο καλείται να πληρώσει συνολικά ο Τουρκικός λαός ίσως δεν έχει γίνει απόλυτα κατανοητό από την Ελλάδα, αρχικά, ως άμεση ενδιαφερόμενη, αλλά και από τις υπόλοιπες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το τίμημα είναι να απολέσει ο τουρκικός λαός την ίδια του την εθνική ταυτότητα αφού οι αρχές, οι διδαχές και η φιλοσοφία του Κεμαλισμού κινούνται σε αντιδιαμετρικά αντίθετη τροχιά με τις αντίστοιχες αρχές, αλλά και στόχους της Ευρωπαϊκής οικογένειας. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, ο Κεμαλισμός είναι το απόλυτο συνθετικό στοιχείο του Τουρκικού κράτους και το μοναδικό στοιχείο ιστορικής κληρονομιάς το

²¹ Α. Ανδριανόπουλος, Στην Καρδιά του Ισλάμ: Από τις Στέπες της Κεντρικής Ασίας ως το Αφγανιστάν, (Αθήνα, 1998), σελ. 39.

οποίο έχει σήμερα επιτραπεί στον τουρκικό λαό να έχει. Έτσι λοιπόν, αν κάποιος θεωρεί ότι οι ίδιοι οι Τούρκοι θα ακυρώσουν τη δυναμική της Κεμαλικής κληρονομιάς για να γίνουν αποδεκτοί στην Ευρωπαϊκή Ένωση πλανάται. Είναι έτσι διαμορφωμένη η τουρκική συνείδηση που ο απλός πολίτης του Κεμαλικού συστήματος θεωρεί ότι η χώρα του θα γίνει αποδεκτή στην Ευρωπαϊκή Ένωση μόνο με το «ειδικό» της βάρος και χωρίς να προβεί σε δραστικού τύπου υποχωρήσεις, όπως αυτές ορίζονται ρητώς από τις δεσμευτικές αποφάσεις του Ελσίνκι και της Νίκαιας. Ο απλός Τούρκος θεωρεί ότι η Ευρώπη πρέπει να συμβιβασθεί με τις τουρκικές ισορροπίες και όχι το αντίθετο. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι το στοίχημα, το οποίο έθεσε η Ελλάδα για να απαλλαγεί από τον κίνδυνο μιας ρήξης με την Τουρκία μέσα από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της γείτονος χώρας φαίνεται να αποτυγχάνει και είναι αναγκαία πλέον η υιοθέτηση μια διαφορετικής στρατηγικής. Μιας στρατηγικής η οποία θα πρέπει από τη μια πλευρά να στηρίζεται στις αρχές της επικοινωνίας και της ειρηνικής συμβίωσης αλλά, από την άλλη, να προφυλάσσει τα εθνικά μας συμφέροντα και δίκαια.²²

Πριν περάσω στην επόμενη ενότητα θα ήθελα να εκφράσω τις αντιρρήσεις μου στο επιχείρημα του υπουργού εξωτερικών της χώρας Γεωργίου Παπανδρέου ο οποίος με δηλώσεις του αφήνει να εννοηθεί ότι ο πολιτικός κόσμος της Τουρκίας, ή τουλάχιστον ένα μεγάλο μέρος αυτού, επιθυμεί την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας και είναι απλώς όμηρος του στρατιωτικού κατεστημένου. Η μεγάλη πλειοψηφία του Τουρκικού πολιτικού κόσμου ασπάζεται πλήρως τις εθνικιστικές αρχές του Κεμαλισμού, ενώ ακόμη και αυτοί, οι οποίοι εμφανίζονται υπέρμαχοι της Ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας, π.χ ο σημερινός Τούρκος υπουργός εξωτερικών, είτε δε διαθέτουν

²² Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαίο να σημειώσουμε τα εξής. Η πολιτική της σύγκλισης με την Τουρκία η οποία κινήθηκε στις θεωρητικές γραμμές που έθεσαν ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Γ. Παπανδρέου και ο εκλιπών υφυπουργός Εξωτερικών Γ. Κρανιδιώτης κινήθηκε σε δύο σκέλη. 1) Είσοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση με ταυτόχρονη απεμπλοκή της ευρωπαϊκής προοπτικής της νήσου από την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος. 2) Ομαλοποίηση των Ελληνο-Τουρκικών σχέσεων και οριστική και βιώσιμη επίλυση των διαφορών των δύο πλευρών. Ενώ λοιπόν όλα δείχνουν, μέχρι σήμερα, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι έτοιμη να δεχθεί την Κύπρο στο επόμενο κύμα διεύρυνσης, οι Ελληνο-Τουρκικές

σημαντική πολιτική ισχύ, είτε δεν είναι διατεθειμένοι να κόψουν τις γέφυρες επικοινωνίας με το Κεμαλικό κατεστημένο. Μια τέτοια παρατήρηση, όπως αυτή του Έλληνα υπουργού εξωτερικών, για να είναι εύστοχη, θα έπρεπε να στηρίζεται σε ένα βεβαιωμένο ήδη γεγονός, στην ιστορική δηλαδή διαδρομή της Τουρκίας, το οποίο να πιστοποιεί ότι όντως ο πολιτικός κόσμος της Τουρκίας δρα υπό συνθήκες στρατιωτικής ομηρίας. Τα μέχρι τώρα δεδομένα όμως οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο στρατός και οι πολιτικοί, εκτός των Ισλαμιστών, συνεργάζονται άριστα και ότι οι όποιες διαφορές εντοπίζονται στο χρονοδιάγραμμα και τη μεθοδολογία προσέγγισης των εθνικών στόχων και όχι στην ίδια τη φύση και την άσκηση της εξουσίας. Ο Κεμαλισμός δεν κινδυνεύει από τους Τούρκους πολιτικούς. Η, ιδιόμορφη, ημι-δημοκρατική ισορροπία της χώρας είναι δημιούργημα των ίδιων των στρατιωτικών²³ και είναι δεδηλωμένη η πρόθεση τους να τη διαφυλάξουν.

Εσωτερικές Ισορροπίες: Κουρδικό, Ισλάμ

Ο Ξενοφών αναφέρεται για πρώτη φορά στους Κούρδους, κάνοντας λόγο για ορεσίβιους νομάδες που επιτέθηκαν στους 10.000 Έλληνες κατά την πορεία τους προς τη Μαύρη Θάλασσα. Οι Κούρδοι ζούσαν χωρισμένοι σε φατρίες, συγκεντρωμένοι στις περιοχές από τα όρια του Ταύρου μέχρι τα δυτικά οροπέδια του Ιράν και από το όρος Αραράτ μέχρι τους λόφους που γειτονεύουν με την κοιλάδα της Μεσοποταμίας.²⁴

Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι Κούρδοι συνεργαζόταν άψογα με την Υψηλή Πύλη. Ως Σουνίτες Μουσουλμάνοι, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, δεν αισθάνονταν ξένο σώμα μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και εχρησιμοποιούντο από το Σουλτάνο ως δυνάμεις καταστολής ενάντια στις αλυτρωτικές διαθέσεις των Αρμενίων. Η τελευταία όμως περίοδος της Οθωμανικής κυριαρχίας και ο εθνοτικός ελιτισμός των Νεότουρκων έδωσε το δικαίωμα στους Κούρδους να αναπτύξουν εθνική συνείδηση και να

σχέσεις παραμένουν τεταμένες και η προκλητικότητα της Τουρκίας δεν έχει μειωθεί στο ελάχιστο.

²³ Ο λόγος γίνεται βέβαια για το πραξικόπημα της 12 Σεπτεμβρίου του 1980 υπό την καθοδήγηση του Στρατηγού Kenan Evren.

²⁴ Gerard Ghaliand (επιμ.), Οι Κούρδοι. Λαός χωρίς Πατρίδα, (Αθήνα, 1978), σελ. 17.

διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους. Τελικά, με τη συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), η περιοχή του Κουρδιστάν απέκτησε την αυτονομία της²⁵ αλλά η συγκεκριμένη διευθέτηση είχε βραχύβια διάρκεια και, με την απενεργοποίηση της συνθήκης των Σεβρών, οι περιοχές του Κουρδιστάν μοιράστηκαν μεταξύ της Τουρκίας, του Ιράκ και του Ιράν.

Η πρώτη ανοικτή σύγκρουση του τουρκικού με τον κουρδικό εθνικισμό έγινε το 1925, όταν ξέσπασε μια αντι-Κεμαλική εξέγερση στην περιοχή του τουρκικού Κουρδιστάν και στην Κωνσταντινούπολη, με σκοπό την αναβίωση του Ισλαμικού χαρακτήρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι αρχηγοί της εξέγερσης ήταν, στην πλειοψηφία τους, Κούρδοι καθώς και κάποιοι πρώην αξιωματούχοι της Υψηλής Πύλης οι οποίοι ζητούσαν, μέσα από μια σειρά συνταγματικών και θρησκευτικών αιτημάτων, την απόδοση αυτονομίας στην περιοχή του Κουρδιστάν και συνολικότερα την αναβίωση του θρησκευτικό-πολιτικού χαρακτήρα του προηγούμενου καθεστώτος. Η εξέγερση αντιμετωπίστηκε επιτυχώς από τον Κεμάλ, 56 ηγετικά στελέχη της εξέγερσης καταδικάστηκαν σε θάνατο και για πρώτη φορά το τουρκικό κατεστημένο χρησιμοποίησε το επιχείρημα που χρησιμοποιεί μέχρι σήμερα, ότι δηλαδή στην Τουρκία δεν υπάρχει κουρδική εθνότητα αλλά μόνο Τούρκοι ορεισίβιοι ή ορεινοί. Η περιοχή μέχρι το 1965 κηρύχθηκε «no-go area» ενώ και η απλή χρήση της κουρδικής γλώσσας πήρε τη μορφή ποινικού αδικήματος.²⁶

Διάφοροι ερευνητές επιμένουν ότι κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Menderes τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν προς το καλύτερο για τους Κούρδους. Χαρακτηριστικά οι Γ. Δικαϊάκος και Σ. Βαλλιανάτος, στη μελέτη τους για το κουρδικό ζήτημα αναφέρουν τα εξής:

«Ο Adnan Menderes στηρίχθηκε στην ψήφο του αγροτικού στοιχείου και μετά την εκλογική του νίκη επέτρεψε στους παραγκωνισμένους και εξόριστους Κούρδους αγάδες να ανακτήσουν τις γαίες τους και ορισμένα από τα παλιά τους προνόμια...μερικοί από

²⁵ Ι.Γ. Καταπόδης, Τέσσερις Αιώνες Διπλωματικής Δραστηριότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο. 1648-1959: Από την Ειρήνη της Βεσφαλίας στις Συνθήκες του Κυπριακού, (Αθήνα, 1996), σελ. 624.

²⁶ W. L. Cleveland, οπ. παρ., σελ. 170.

τους Κούρδους βουλευτές του Δημοκρατικού κόμματος έγιναν υπουργοί...σταμάτησαν οι μαζικές εκτοπίσεις, η στρατιωτική καταστολή και περιορίστηκαν σημαντικά οι αυθαιρεσίες της κρατικής μηχανής. Τέλος...επέτρεψε την προφορική και μόνο χρήση της κουρδικής.»²⁷

Η παρατήρηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το καθεστώς του Menderes παρουσίασε μια ασυνήθιστη, για τα τούρκικα δεδομένα, ανεκτικότητα απέναντι στους Κούρδους. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν ίσχυε. Οι Κούρδοι που εκλέχθηκαν με το Δημοκρατικό κόμμα είχαν «απολέσει» κάθε στοιχείο εθνικής διαφοροποίησης από το Κεμαλικό σύστημα και ανέλαβαν το έργο της πέμπτης φάλαγγας μέσα στα εδάφη του Κουρδιστάν. Οι διωγμοί Κούρδων εθνικιστών δεν σταμάτησαν, απεναντίας τα μέτρα αστυνόμευσης στο τουρκικό Κουρδιστάν μεγιστοποιήθηκαν, αφού στη μεγαλύτερη κουρδική πόλη της Τουρκίας, το Diyarbakir, εγκαταστάθηκε το αρχηγείο των σταθμών παρακολούθησης του NATO και της CIA για όλη τη Μέση Ανατολή²⁸. Όσο για το «προνόμιο» της προφορικής μόνο χρήσης της Κουρδικής γλώσσας ο ισχυρισμός δεν ευσταθεί αφού η κουρδική γλώσσα δεν έχει γραπτό παρά μόνο προφορικό λόγο.²⁹

Η πλέον διαδεδομένη άποψη στην Ελλάδα είναι ότι το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα³⁰ (PKK) είναι το μόνο κουρδικό στοιχείο, το οποίο μάχεται για την αυτονομία του Κουρδιστάν. Ο ισχυρισμός αυτός δεν απέχει και πολύ από την αλήθεια, αφού όλοι οι υπόλοιποι κουρδικοί πολιτικοί σχηματισμοί έχουν πολύ μικρή δύναμη, μερικοί συνεργάζονται πλήρως με την Κεμαλική «ιντελιτζένσια», και η βασική τους επιδίωξη δεν είναι η ρήξη με το σύστημα, αλλά η βελτίωση της θέσης των Κούρδων στην τουρκική σκηνή. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί όμως το PKK για να επιτύχει τους στόχους του

²⁷ Γ. Δικαιάκος – Σ. Βαλλιανάτος, Το Κουρδικό Πρόβλημα και οι άλλες Εθνοτικές Ομάδες στη Σύγχρονη Τουρκία, ΕΛΙΑΜΕΠ., οπ. παρ., σελ. 419.

²⁸ J. Pettifer, οπ. παρ., σελ. 91.

²⁹ Ένα από τα κεντρικά σημεία της Τουρκικής προπαγάνδας ενάντια των Κούρδων είναι ότι η Κουρδική γλώσσα είναι μια απλή διάλεκτος αφού δεν έχει γραπτό λόγο.

³⁰ Το PKK συστάθηκε το Νοέμβριο του 1978 στη πόλη Lice της επαρχίας του Diyarbakir. Περισσότερα βλέπετε: M. Gunter, "The Kurdish Insurgency in Turkey", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, (Καλοκαίρι, 1990), σελ. 42.

και η ένοπλη δράση του³¹ έχει νομιμοποιήσει τις εθνοκαθάρσεις του τουρκικού στρατού στα βουνά και τα χωριά του Κουρδιστάν στα μάτια του Δυτικού κόσμου. Το PKK είναι ένα προσωποπαγές κόμμα υπό την ηγεσία του σημερινού «φιλοξενούμενου» του Τουρκικού σωφρονιστικού συστήματος, Αμπτουλάχ Οτζαλάν. Η ιδεολογία του, αν και ασαφής πέραν της εθνικής δράσης για την αυτονομία του Κουρδιστάν, δανείζεται στοιχεία από τις επαναστατικές ντιρεκτίβες του Τρότσκι και του Τσε Γκεβέρα, καθώς και από τις παλαιοκομμουνιστικές αντιλήψεις του Ισπανικού Κομμουνιστικού Κόμματος για αναδιανομή των γαιών και κατάργηση των «τσιφλικιών» που βρίσκονται υπό την εξουσία Κούρδων τοπικών αρχόντων φιλικά διακείμενων προς τον Κεμαλισμό.

Στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ο ένοπλος κουρδικός αγώνας για την επίτευξη της αυτονομίας του Κουρδιστάν έχει χάσει τη δυναμικότητά του. Η σύλληψη και φυλάκιση του Οτζαλάν θα οδηγήσει σταδιακά στην περιθωριοποίηση του PKK και στην αποσύνδεσή του από τα μικροαστικά και αγροτικά τμήματα της κουρδικής κοινωνίας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το κουρδικό πρόβλημα θα πάψει να είναι ένα αγκάθι στο πλευρό του τουρκικού κατεστημένου. Όσο συνεχίζει το Κεμαλικό σύστημα να εθελουφλεί και να αρνείται την ύπαρξη κουρδικής εθνότητας στο εσωτερικό της χώρας και να διατηρεί την οικονομική ανάπτυξη των επαρχιών του Κουρδιστάν σε τριτοκοσμικά επίπεδα, τόσο οι νέες δυνάμεις που θα διαδεχθούν το PKK θα συνεχίσουν με διάφορους τρόπους να προωθούν την πολιτικοκοινωνική χειραφέτηση των Κούρδων της Τουρκίας.

Κατά την πρώιμη Κεμαλική περίοδο ο Δυτικός κόσμος πίστεψε, ή ήθελε με όλες του τις δυνάμεις να πιστέψει, ότι το Ισλάμ ηττήθηκε οριστικά από τον «Γκρίζο Λύκο». Η προδιάθεση αυτή των δυτικών φαίνεται από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων (π.χ *Allah Dethroned*, *The Times*, Λονδίνο

³¹ Η ένοπλη δράση του PKK ξεκίνησε επίσημα στις 15 Αυγούστου 1984 με την αναγγελία της δημιουργίας των Κουρδικών Απελευθερωτικών Ταξιαρχιών (HRK) και την επίθεση στα χωριά Eruch και Schemdinli όπου σκοτώθηκαν 24 στρατιώτες και δύο πολίτες. Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: D. McDowall, *The Kurdish Question: A Historical Review*, p.10, όπως συγκαταλέγεται στη συλλογή *The Kurds: A Contemporary Overview*, (Λονδίνο, 1992).

1925) και από μελέτες για τη «νέα χώρα», όπως αυτή του E.G.Mears³². Η αλήθεια όμως ήταν εντελώς διαφορετική. Μπορεί το Ισλάμ να ηττήθηκε σε θεσμικό επίπεδο, αλλά δεν έχασε τη δυναμική του στις πλατιές μάζες της τουρκικής κοινωνίας. Η μόνη διαφοροποίηση που έλαβε χώρα στο κοινωνικό προφίλ του Ισλάμ ήταν ότι η νέα αστική τάξη του Κεμαλισμού υιοθέτησε την κοσμικότητα ως στοιχείο διαφοροποίησης και ρήξης με το Θεοκρατικό Οθωμανικό παρελθόν, ένα γεγονός το οποίο ισχύει μέχρι σήμερα, ενώ η θρησκευτική παράδοση παρέμεινε ισχυρή στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις.

Αν ο ερευνητής θέλει να εξηγήσει με ευκρίνεια τη βαρύτητα του όρου Ισλάμ στην τουρκική ψυχοσύνθεση, οφείλει να προσεγγίσει το όλο ζήτημα από την πρώιμη περίοδο της άφιξης των Σελτζούκων στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Το Ισλάμ για τους Σελτζούκους πολεμιστές έπαιζε τον ρόλο εθνικής ταυτότητας αλλά και εθνολογικής προέλευσης, όμοιο σε ισχύ και σημειολογία μόνο με εκείνο των Ελλήνων-Ορθοδόξων κατά τη διάρκεια των 400 ετών της Οθωμανικής κυριαρχίας. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο εξισλαμισμός των Σελτζούκων δεν έγινε με βίαια μέσα αλλά οικειοθελώς, καθώς ερχόταν σε επαφή με τους αποστόλους του Μωάμεθ κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών τους από τα βάθη των στεπών της Κεντρικής Ασίας προς τα εύφορα εδάφη της Μικράς Ασίας.³³ Αλλά και κατά τη διάρκεια της ακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το Ισλάμ ήταν η, μοναδική ίσως, εθνολογική διαχωριστική γραμμή μεταξύ των πιστών του Μωάμεθ και των υπόλοιπων θρησκευτικών ομάδων, ένα κριτήριο το οποίο δεν σταματούσε σε θεολογικές διαφοροποιήσεις αλλά και σε κοινωνιολογικές διαστρωματώσεις όπως και σε οικονομικο-πολιτικά προνόμια. Η δύναμη του Ισλάμ ήταν τόσο ισχυρή στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που, ακόμα και όταν εμφανίσθηκαν τα πρώτα κινήματα εναντίον του Σουλτάνου και του τρόπου διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας, ακόμη και τότε, τα βέλη της αμφισβήτησης δεν τόλμησαν να αγγίξουν τις ιερατικές δομές του χαλιφάτου.³⁴

³² E.G.Mears, Modern Turkey, (Λονδίνο 1924).

³³ B. Lewis, The Emergence of Modern Turkey, (Λονδίνο, 1968), σελ. 11-15.

³⁴ Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: E.E. Ramsaur, The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914, (Οξφόρδη, 1969).

Η δύναμη του Ισλάμ είναι μια απτή πραγματικότητα και για τη σημερινή Τουρκία. Ο επισκέπτης της Κωνσταντινούπολης, για παράδειγμα, θα εντυπωσιασθεί με το ευρωπαϊκό άρωμα που αποπνέει η συνοικία του Πέρα. Από την άλλη μεριά όμως, όταν ο επισκέπτης διασχίσει τη γέφυρα του Βοσπόρου προς την Ασιατική πλευρά της πόλης, τότε θα βρεθεί ξαφνικά σε μια Ισλαμική φτωχογειτονιά της κεντρικής Ασίας. Εκεί οι γυναίκες ακόμα φορούν το πατροπαράδοτο τσεμπέρι και οι άνδρες στα καφενεία ρουφούν ράθυμα τον ναργιλέ τους, ακούγοντας τον μουλά να απαγγέλλει ρήσεις από το Κοράνι και ρουφώντας ταυτόχρονα το αρωματικό τούρκικο τσάι. Το Ισλάμ ζει και αναπνέει στις φτωχογειτονιές όλης της Τουρκίας, προσφέροντας ένα μήνυμα ελπίδας και πνευματικής διεξόδου στα σοβαρά κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν «οι απόγονοι του Κεμάλ».³⁵

Τα αποτελέσματα των τουρκικών εκλογών του 1995 και η σημαντική νίκη του Ισλαμικού κόμματος Refah, υπό την καθοδήγηση του Necmettin Erbakan, διέγειραν τα αντανάκλαστα των Ευρωπαίων. Ο θρησκευτικοπολιτικός λόγος του Erbakan, οι αριστερές κρατικιστικές του απόψεις σχετικά με την τουρκική οικονομία και η ιδεολογία του Τουρανισμού, ως βασικό δόγμα στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, δημιούργησαν ενθουσιασμό στους Τούρκους μικροαστούς και πονοκέφαλο στη Δύση. Μια από τις βασικές φοβίες της Δύσης είναι η αναβίωση του Ισλαμισμού στην Τουρκία. Θεωρώντας ότι η Τουρκία θα γίνει ορμητήριο του διεθνούς Ισλαμικού φονταμενταλισμού³⁶, ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους σαν να απευθύνονται σε καρδιακό τον οποίον δεν επιθυμούν να κακοκαρδίσουν φοβούμενοι μήπως τον οδηγήσουν στον θάνατο.

Βλέπετε επίσης το πολύ ενδιαφέρον: U. Heyd, Foundation of Turkish Nationalism: The Life and Teaching of Ziya Gokalp, (Λονδίνο, 1950).

³⁵ Ατατούρκ στην Τουρκική γλώσσα σημαίνει ο πατέρας των Τούρκων.

³⁶ Ο Φ. Τερζάκης δίνει μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία του πολιτικο-θρησκευτικού φονταμενταλισμού: «...ένα τύπο θρησκευτικότητας που είναι σε υψηλό βαθμό πολιτικοποιημένος, χαρακτηρίζεται από μισαλλοδοξία και επιθετικότητα απέναντι σε όσους δεν συμμερίζονται το δικό του όραμα για τον κόσμο και την ιστορία και είναι έτοιμος ανά πάσα στιγμή να επιβάλει στο όνομα του Θεού τη θέληση του δια της ισχύος.» Φ. Τερζάκης, Ανορθολογισμός, Φονταμενταλισμός και Θρησκευτική Αναβίωση: Τα χρώματα της Σκακιάρας, (Αθήνα, 1998), σελ. 33.

Το Κεμαλικό σύστημα γνωρίζει βέβαια τις Δυτικές ευαισθησίες σχετικά με το όλο θέμα και τις εκμεταλλεύεται δεόντως. Από καιρό σε καιρό επιτρέπει μια έκλαμψη των πολιτικών δυνάμεων του Ισλαμισμού για να δίνει τροφή στους δυτικούς φόβους και για να τους χρησιμοποιεί ως μέσο επίτευξης των διπλωματικών του σκοπών. Κινούνται όμως οι φόβοι αυτοί των Δυτικών σε ρεαλιστικό επίπεδο;

Κατ' αρχήν οι όποιοι φόβοι για μετατροπή της Τουρκίας από ενεργό μέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας σε διεθνές κέντρο του Ισλαμικού φονταμελισμού είναι αστήρικτοι και συντηρούνται από τα κινδυνολογικά μηνύματα της Άγκυρας. Οι Σουνίτες Μουσουλμάνοι δεν διέπονται από το ίδιο μένος και τον φανατισμό που διέπει τους Σίιτες, των οποίων η θρησκευτική τους φιλοσοφία βρίσκεται πιο κοντά στη λογική του Ιερού Πολέμου. Από την άλλη μεριά όμως, ούτε και ο στρατός, ο οποίος έχει αποδείξει έμπρακτα την τεράστια πολιτική επιρροή, αλλά και ισχύ που διαθέτει, είναι δυνατόν να επιτρέψει κάτι τέτοιο. Ο Κεμαλισμός και ο Ισλαμισμός είναι δύο κοσμοθεωρίες που δεν μπορούν να συγκατοικήσουν στην τουρκική πολιτική σκηνή. Ο στρατός, ο προστάτης του Κεμαλισμού, δεν είναι διατεθειμένος να επιτρέψει κάτι τέτοιο. Άλλωστε η διάθεση του στρατού φάνηκε στην περίπτωση της επέμβασης του πρώτου στις πολιτικές εξελίξεις της χώρας κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Ισλαμιστή Ερμπακάν. Αν όμως εκλείψει οριστικά και αυτός ο, έστω φιλολογικός, κίνδυνος, τότε ο στρατός χάνει ένα σημαντικό στοιχείο δικαιολόγησης της ισχυρής του παρουσίας στο Τουρκικό πολιτικοκοινωνικό γίγνεσθαι, η δε Τουρκία χάνει τον πολυδιαφημισμένο της ρόλο ως του τείχους που «συγκρατεί τις Ισλαμικές ορδές μακριά από τον Δυτικό κόσμο»!

Εν Κατακλείδι: Οι ΕλληνοΤουρκικές σχέσεις στον 21ο αιώνα

Το δημοκρατικό έλλειμμα της χώρας, τα σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, η ανικανότητα των πολιτικών να αντιστρέψουν τη δεινή οικονομική κατάσταση, το Κουρδικό, η μετατροπή του ευρωπαϊκού ονείρου σε καταρράκωση της εθνικής υπερηφάνειας δημιουργούν το σύγχρονο πλαίσιο δράσης και ανάπτυξης του Κεμαλισμού. Το μέλλον της Τουρκίας θα κινηθεί μέσα στο προαναφερόμενο πλαίσιο, γεγονός το οποίο δεν προδιαθέτει θετικά

την πλειοψηφία του Δυτικού κόσμου. Η επιλογή μεταξύ Ευρώπης ή Ανατολής θα δημιουργήσει τέτοιους ισχυρούς κραδασμούς που θα είναι αισθητοί όχι μόνο για την χώρα μας αλλά και για την ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Η Τουρκία έχει δώσει δείγματα γραφής και στο παρελθόν ότι προτιμά να επιλύει τις κρίσεις της με τη μέθοδο της εξαγωγής τους, καθιστώντας «κοινωνούς» και τις γειτονικές χώρες.

Η Ελλάδα επένδυσε πολλά στην πολιτική της σύγκλισης μεταξύ Αθηνών και Αγκύρας, προσπαθώντας να προλάβει μια εξαγωγή κρίσεως, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα νέο θερμό επεισόδιο στο Αιγαίο, ανάλογο με εκείνο των Ιμίων. Το πείραμα όμως, όπως δείχνουν ως τώρα τα πράγματα τείνει ή έχει ήδη αποτύχει, όσον αφορά τουλάχιστον τη μετατροπή του Αιγαίου από τρικυμιώδη θάλασσα ανταγωνισμού σε ήρεμη λίμνη συνεργασίας. Αργά, αλλά σταδιακά οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις ξαναγυρίζουν στην ψυχροπολεμική τους φάση και στην πιθανότητα ενός θερμού επεισοδίου, το οποίο θα ήταν αρκετό να τοποθετήσει τις δύο χώρες «στη συγκρουσιακή περιφέρεια του πλανήτη».³⁷ Για το πισωγύρισμα όμως των ελληνοτουρκικών σχέσεων η χώρα μας δε φέρει ευθύνη. Είναι η πρώτη, ίσως, φορά που η Ελλάδα έχει προβεί σε εγνωσμένες κινήσεις καλής θέλησης και ειρηνικής συνύπαρξης προς την άλλη πλευρά του Αιγαίου - αλλά εις μάτην. Η Τουρκία δεν μπορεί να δεχθεί ότι, έστω και διχοτομημένη, η Κύπρος συγκεντρώνει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να εισέλθει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, ως εκ τούτου, προετοιμάζεται για την αποσταθεροποίηση της κατάστασης στο νησί. Η τουρκική «προβοκάτσια» έχει ήδη ξεκινήσει στη Μεγαλόνησο και θα ενταθεί στο άμεσο μέλλον, προσπαθώντας να θέσει το δίλημμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση «Ειρήνη στην Ανατολική Μεσόγειο ή Σύγκρουση με την Ελλάδα και την Κυπριακή Δημοκρατία». Χαρακτηριστικές είναι οι πρόσφατες δηλώσεις του τούρκου υπουργού Εξωτερικών κ. Τζέμ στο Οικονομικό Επιμελητήριο της Αγκυρας σχετικά με την σοβαρή κρίση που θα ακολουθήσει στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την είσοδο της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή

³⁷ Θ. Κουλουμπής, Εξωτερική Πολιτική: Διάλογοι μιας Κρίσιμης Εποχής, (Αθήνα, Κείμενα Εργασίας ΕΛΙΑΜΕΠ, 1999), σελ. 30.

Ένωση, αλλά και οι πρόσφατες δηλώσεις του κ. Ντενκτάς για οριστική αποχώρηση του ψευδοκράτους από το τραπέζι των συνομιλιών.³⁸

Η χώρα μας οφείλει να ετοιμάζεται από τώρα για κάθε ενδεχόμενο και να σχηματοποιεί την στρατηγική που θα ακολουθήσει απέναντι στην τουρκική προκλητικότητα. Η προσωπική γνώμη του γράφοντος είναι ότι η ελληνική στρατηγική θα πρέπει να κινηθεί στον άξονα που ονομάζεται Ευρωπαϊκή Ένωση. Δηλαδή η οποιαδήποτε προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας απέναντι στην Ελλάδα ή στην Κυπριακή Δημοκρατία είναι πρόβλημα συνολικά όλων των χωρών - μελών και όχι μόνο της Ελλάδας. Αν μάλιστα επεκτείνουμε τις θεωρητικές αρχές του «δόγματος» του πρέσβη Βύρωνα Θεοδωρόπουλου³⁹ και του προσδώσουμε πέρα από τις στρατιωτικές και διπλωματικές διαστάσεις σε περίοδο ειρήνης, τότε θα δούμε ότι είναι προς το συμφέρον της χώρας να μην αντιμετωπίζει μόνη την Τουρκία στα διπλωματικά fora, αλλά πάντα με την ιδιότητα της ως χώρας μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χρίζοντας κοινωνούς των όποιων διαπραγματεύσεων, και προβλημάτων κατά συνέπεια, και τις υπόλοιπες χώρες – μέλη της Ένωσης. Η μέθοδος του ίσου επιμερισμού των ευθυνών με τις υπόλοιπες χώρες της Ένωσης είναι η καλύτερη και πλέον ασφαλής μέθοδος για τη χώρα μας ώστε να προστατέψει τον εαυτό της από τις Τουρκικές προκλήσεις, να διασφαλίσει τη θέση της στη διεθνή κοινωνία, αλλά και να αποφύγει την όποια προοπτική της μετωπικής σύγκρουσης με την Τουρκία.

³⁸ Η άποψη αυτή ενισχύεται και από έγκυρους ακαδημαϊκούς της Ελλάδας. Για παράδειγμα ο καθηγητής κ. Ροζάκης συμφωνεί με την άποψη ότι συχνά-πυκνά η Τουρκία προσφεύγει στη βία για να δώσει λύση σε ένα πρόβλημα της. Χ. Ροζάκης, Το Αδιέξοδο Στερεότυπο της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής όπως παρουσιάζεται στο Σε Αναζήτηση Εξωτερικής Πολιτικής. Διήμερο του Τμήματος Εξωτερικής Πολιτικής του ΣΥΝ, 12-13 Ιανουαρίου 1996, (Αθήνα, Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, 1996), σελ. 51.

³⁹ Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη η οποία έχει πλέον πάρει τη μορφή στρατιωτικού δόγματος η Ελλάδα ηττήθηκε κάθε φορά που επιχείρησε να αντιμετωπίσει μόνη της την Οθωμανική Αυτοκρατορία ή την Τουρκία (1897-1922) αντίθετα επέτυχε τους στόχους της όταν είχε και άλλους στρατιωτικούς συμμάχους στο πλευρό της (1821-1912-1917). Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Θ. Βερέμης & Θ. Κουλουμπής, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Προοπτικές και Προβληματισμοί, (Αθήνα, 1994), σελ. 38.